

Список використаної літератури

1. Гірняк Андрій Психологічні бар'єри у взаємодії викладача й студента та шляхи їх ефективного подолання. / Гірняк Андрій, Васильків Олена. Тернопіль. Психологічні перспективи, Вип. 33, 2019, с.79-90.
2. Особистісно-професійний розвиток майбутнього педагога: монографія / за ред. проф. М.В.Савчина. Дрогобич: Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014.331 с.
3. Радчук Г. Освітній діалог як інноваційна гуманітарна технологія професійного становлення особистості у ВНЗ. Науковий журнал «педагогічний процес» № 1, 2017.
4. Микитюк Г.Ю. Вплив взаємин викладача і студентів на формування професійної ідентичності майбутнього вчителя / Психологія. Зб. наукових праць. - Випуск 20.- К.: НПУ, 2003. - С.255-260.

Вікторія Олексюк

*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

ОСОБЛИВОСТІ ПОРУШЕННЯ РОЗУМОВОЇ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ У ДІТЕЙ

Постановка проблеми. Одним із першочергових завдань сучасної школи є забезпечення умов для збереження психічного та фізичного здоров'я школярів протягом всього періоду навчання. Важливим індикатором гармонійного розвитку дитини є її висока розумова працездатність. Як свідчать дані обстеження фізичного розвитку дітей початкової школи, 37 % вибірки в результаті навчальних навантажень стають пасивними, загальмовуються, відтак потребують додаткового відпочинку в процесі навчання при виконанні розумових навантажень для ефективного відновлення психічної енергії [2].

Розвиток високої інтелектуальної працездатності учнів у процесі навчання є важливим і складним психолого-педагогічним завданням сучасної школи. Адже в умовах інклюзивного навчання у спільному освітньому середовищі навчаються діти з нормативним психічним розвитком та діти з порушеннями розвитку, для яких необхідно створити спеціальні умови та забезпечити соціальну адаптацію.

Виділення раніше не виділених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Розумова працездатність, як функція центральної нер-

вової системи, максимально проявляється під час навчальної діяльності школярів. Проблема порушення розумової працездатності має істотне значення для вирішення практичних завдань педагогічного процесу. Часто шкільна неуспішність дитини, непродуктивність в навчальній діяльності не є результатом низького рівня її знань, відсутності особистої зацікавленості, мотивації, а свідчить про пониження функціонування нейродинаміки кори. Це потребує, у свою чергу, специфічних як медичних, так і психолого-педагогічних заходів. Дослідження та розуміння закономірностей розумової та фізичної працездатності учнів з особливими освітніми потребами, зокрема з інтелектуальною недостатністю, також дає можливість формувати для них оптимальне навчальне навантаження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Актуалізується проблематика теоретичного аналізу феномену розумової працездатності школярів як умови розуміння, а відтак профілактики виснаженості дітей у процесі навчання. Домірно дозоване навчальне навантаження сприяє своєчасній адаптації дітей до умов шкільного навчання, адекватному засвоєнню ними навчального матеріалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми. Розумова працездатність відображає загальний функціональний стан організму людини, який відіграє важливу роль у виконанні різних видів її активності та життєдіяльності. У широкому розумінні – це показник функціонування стану психіки, що характеризує протікання таких основних її властивостей, як уваги, сприймання, пам'яті, уяви, мислення.

Р. Баєвський, розкриваючи сутність поняття розумової працездатності, визначає цей феномен як певний обсяг розумової роботи, виконаної без зниження встановленого на оптимальному для даного індивіда рівні функціонування організму [4]. О. Навакатікян вважає, що розумова працездатність проявляється у максимальному рівні ефективності праці, що не завдає шкоди здоров'ю людини [1]. В. Кальніш трактує цей психофізіологічний феномен як потенційну здатність людини оптимально виконувати максимальний об'єм

роботи в умовах загального позитивного стану її організму. Він трактує розумову працездатність як максимальний прояв функціональних можливостей організму людини, який визначається комплексом таких чинників, як загальний функціональний стан організму, вік, стан здоров'я, значущі професійні якості тощо, оптимальна взаємодія яких спрямована на досягнення позитивного результату діяльності [4]. Таким чином, можна стверджувати, що розумова працездатність – це потенційна можливість індивіда виконувати доцільну діяльність на заданому рівні ефективності протягом певного часу.

Науковці виділяють такі її види: загальну (максимально можливу) та фактичну. Остання, в свою чергу, залежить від рівня актуального здоров'я людини, її самопочуття, типологічних властивостей нервової системи, від того, як індивід оцінює доречність та значущість мобілізації ресурсів свого організму задля реалізації заданої діяльності протягом певного часу, врахування можливостей для нормального відновлення власних сил.

Варто також зауважити, що розумова працездатність як функціональний стан організму, як процес розгортається у послідовності таких етапів. 1) фаза мобілізації як передстартовий стан; 2) фаза входження у роботу як поступове пристосування до оптимального режиму виконання завдання, на якій можливі помилки та зриви; 3) фаза оптимальної працездатності – напрацювання оптимального режиму роботи, стабільних результатів праці; 4) фаза нестійкої компенсації (субкомпенсації) як перебудова організму, коли високий рівень роботи підтримується за рахунок перерозподілу енергії з менш важливих функцій; 5) фаза «мобілізації», коли високий рівень результату виконання завдання утримується за рахунок наявності сильних мотивів до діяльності; 6) фаза декомпенсації, яка супроводжується прогресуючим зниженням продуктивності праці, частими помилками, вираженими вегетативними порушеннями; 7) фаза зриву наступає, коли продовжують працювати (супроводжується виснаженням, навіть непритомністю, різким падінням продуктивності); 8) фаза відновлення фізіологічних та психологічних ресурсів організму, яка настає після припинення роботи [3].

Варто зауважити, починаючи з четвертої фази субкомпенсації, розвивається стан як фізіологічної, так і психологічної втоми. Як зазначають науковці, фізіологічна втома є наслідком впливу на нервову систему продуктів розпаду рухово-м'язевої життєдіяльності організму, психологічна ж сигналізує про перенавантаження ЦНС [4]. Ці види втоми взаємообумовлені, зазвичай психологічна, як її розпізнавання, передує фізіологічній. Отже, пониження розумової працездатності є результатом нормальної психофізіологічної діяльності мозку як відповідь організму на порушення базису фізіологічних та психологічних реакцій особистості.

Свого часу, Б. Зейгарник виокремила такі порушення розумової працездатності людини, які проявляються під час патопсихологічного експерименту. Досліджуваний осмислює завдання, адекватно розуміє ситуацію випробування, проте він тривалий час не може дотримуватися інструкції, правильного способу виконання, часто робить помилки [4]. О. Коробкова до розв'язання проблеми розумової працездатності підійшла системно, запропонувавши загальну класифікацію її порушень. Вона вважала її проявом загальної працездатності людини. Основною причиною її недосконалості авторка вважала виснаження нервово-психічної діяльності людини. Вона виокремлювати такі види порушень розумової працездатності: порушення цілеспрямованості, довільності, порушення обсягу та регулювання власних зусиль, порушення динаміки діяльності [6]. Порушення розумової працездатності людини зумовлює більшою мірою спрямованість на пошук способів компенсації, внаслідок чого погіршується цілісність сприйнятого матеріалу, інтелектуальний процес має переривчастий характер.

Виклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Розумова працездатність учня формується як стійка властивість його особистості, відіграє важливу роль у навчальній діяльності та відображається на рівні її результативності. Варто зауважити, що показник розумової працездатності відображає також функціональний стан психіки дитини, стан її організму загалом. Відтак, відтворює можливості школяра оволодіти

навчальною програмою, відображає адекватність пристосування дитячого організму до навчального навантаження.

Питання розумової працездатності дітей з інтелектуальною недостатністю у вітчизняній психології розглядається з позицій загальної теорії діяльності та теорії розвитку психіки людини, згідно яких психічний розвиток розумово відсталої дитини відбувається згідно таких самих закономірностей, як і розвиток віконормативних дітей (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн). На думку К. Платонова, адекватний рівень функціонування розумової працездатності дітей з вадами інтелектуального розвитку забезпечує успішну соціально-трудова інтеграцію даної категорії учнів у соціальні групи, систему соціально-економічних відносин загалом.

Вітчизняні дослідники М. Певзнер, О. Романенко дослідили, що рівень працездатності розумово відсталих школярів залежить, насамперед, від глибини ураження нервової системи, а також від фізіологічного стану організму дитини, віку, фізичного здоров'я тощо. І. Єременко також звернув увагу на особливості розумової працездатності зазначеної категорії дітей. Зокрема, вказав на нестійкість та різкі коливання стану уважності учнів під час уроку, низьку здатність управляти своєю самостійністю. Причини автор вбачає у слабкості та низькій рухливості діяльності нервових процесів. О. Коробкова також вважає, що порушення розумової працездатності у дітей проявляються як неспроможність виконувати інтелектуальні завдання впродовж тривалого часу, навіть якщо операції мислення, практичні навички сформовані на достатньому для виконання завдань рівні [5].

Б. Зейгарник вважала, що порушення розумової працездатності у дітей виникають внаслідок недостатньої сформованості вищих психічних процесів: пам'яті, мислення, уваги, а також уваги, сенсо-моторних реакцій, що чітко прослідковується при виконання випробовуваними проб на запам'ятовування, проби Крепеліна, таблиці Шульте тощо. Також, на думку дослідниці, уповільненість, нестійкість темпу виконання експериментальних завдань цієї категорії дітей є результатом нерівномірного темпу операцій мислення загалом [4]. Ко-

ливання кіркового тону, нестійкість динаміки психіки загалом, зумовлюють у дітей порушення таких особливостей інтелектуальної діяльності: неспроможність утримати протягом тривалого часу правильний спосіб виконання завдання, неадекватний вплив на результат раптових коливань емоційної сфери, коли помилка, зауваження дезорганізують всю діяльність дитини.

Також Б. Зейгарник звернула увагу на відмінності коливань розумової працездатності від пониження процесу узагальнення при розумовій відсталості. Зокрема, помилки у міркуваннях дітей внаслідок коливання працездатності виникають більшою мірою періодично, тому, що судження формуються хаотично, особливо, коли необхідне тривале утримання спрямованості думки. При стійкому пониженні інтелектуальних процесів ланцюг міркувань дитини формується стабільно слабо.

Результати численних досліджень (Б. Зейгарник, В. Коган, О. Коробкова) також актуалізують дані про те, що варто відрізнити факт швидкого розвитку виснаження психічних процесів дитини як результату коливань розумової працездатності від втоми. При втомі дитина повільніше виконує завдання, кількість помилок нарастає поступово до кінця виконання завдання на адекватному рівні. При виснаженні внаслідок нестійкості динаміки психіки можна констатувати сповільнення загального темпу виконання завдання, низьку результативність аналітико-синтетичних операцій мислення, тому якість розумових досягнень нестабільна на всіх етапах роботи.

Варто зауважити, що причиною порушень розумової працездатності у інтелектуально неповносправних дітей є не лише виснаження психічних процесів, але і явище швидкого «пересичення». Цей феномен науковці трактують як стан, при якому вичерпується енергія потреби до продовження дій, вчинків, але обставини складаються так, що людина змушена виконувати, тому продуктивність також знижується. Діти з психічним недорозвитком мають низьку пізнавальну мотивацію, потребують зовнішньої стимуляції їхньої активності дорослим. Таким чином, симптоми пересичення, хоча і схожі на втому та виснаження, пов'язані із зміною особистого ставлення до виконуваної

роботи. Якщо виникає новий мотив, змінюється сенс роботи, ефективність діяльності покращується.

Висновок.

1. Розумова працездатність формується впродовж життя людини і є важливою характеристикою її особистості, відіграє важливу роль у реалізації різних видів діяльності. Вона є основним показником функціонування психіки загалом, відображає рівень функціонування пізнавальних психічних процесів.

2. Порушення розумової працездатності зумовлює пониження цілісності сприйнятого матеріалу, інтелектуальний процес має переривчастий характер. Рівень розумової працездатності розумово неповносправних дітей залежить від фізіологічного стану організму та характеру ураження нервової системи загалом. Її порушення проявляються низькою продуктивністю пам'яті, мислення, уваги, сенсо-моторних реакцій. Часто виникає явище швидкого «пересичення», оскільки переважає низька пізнавальна мотивація учіння, тому вони потребують зовнішньої стимуляції їхньої активності дорослим новими мотивами.

3. Дослідження особливостей розумової та фізичної працездатності школярів з інтелектуальною недостатністю дає можливість визначити для них оптимальне навчальне розумове навантаження, забезпечити адекватні витрати функціональних резервів організму при певній інтенсивності діяльності.

Список використаної літератури

1. Зейгарник Б.В. Патопсихология: учебн. пособие. – М. Академия, 2003. – С. 73-100.
2. Колесник А. Корекційні вправи на розвиток розумової працездатності / Колесник А. // Психологічна газета. – 2007. №6. – С.21-27.
3. Кузікова С.Б. Розумова працездатність // Кузікова С.Б. Теорія і практика вікової психокорекції. – Суми: Університетська книга, 2006. – С. 156-167.
4. Левченко И.Ю. Патопсихология: теория и практика : учебн. пособие. – М. : Академия, 2000. – 232 с.
5. Середина Н.В., Шкуренко Д.А. Медицинская психология: общая, клиническая, патопсихология. – Ростов н/Д.: Феникс, 2003. – 512 с.
6. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. – Ч. 2. Навчання і виховання дітей. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 224 с.